

ЧАСТКА У КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядаються частки англійської мови, критерії їх виділення та основні ознаки. Обґрунтовується, що основні комунікативні функції часток як дискурсивних маркерів полягають у вираженні модальних значень, забезпеченні зв'язності тексту та вираженні прагматичних смислів.

Ключові слова: частка, прагматична частка, дискурсивна частка, дискурсивний маркер, семантична структура, критерії, ознаки.

Одним із центральних питань граматичних студій протягом усього розвитку науки про мову є питання виділення частин мови. Якщо такі частини мови як іменник, прикметник, дієслово отримали доволі вичерпний опис, а мовознавці є одностайними у визначенні їх категорій, то службові частини мови, до яких належить частка, ще є об'єктом дискусій. Зацікавленість цим об'єктом особливо зросла в останній час, коли „активізувались дослідження прагматичного потенціалу одиниць і категорій живої природної мови” [2, с. 202]. Частки почали розглядатися як важливі засоби формування структури і змісту дискурсів, мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів (висловлень), носії семантико-прагматичних комунікативних смислів, які мають складний синтетичний емоційний і психо-когнітивний характер [2, с. 202].

Метою цієї статті є аналіз критеріїв виділення часток в англійській мові та уточнення їх основних ознак.

Увагу мовознавців привертали різні аспекти семантики та функціонування часток у різних мовах (Ф. С. Бацевич; А. Е. Левицький; О. В. Трофімова; Ю. Г. Скиба; М. Н. Рассоха; В. Н. Жигадло; Б. О. Ільш; А. Г. Мінченков; Т. М. Ніколаєва; Н. А. Торопова; В. А. Чолкан; К. Fabricz; E. Hentschel; J. Dahl; M. Nekula; H. Weydt) та ін. На матеріалі англійської мови їх описували К. Fischer, B. Fraser, D. Schiffrin, R. Trillo, R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, K. Aijmer, I. О. Алексеева, С. Д. Алпатова, А. В. Кушнірик та ін.

Посилення уваги сучасних дослідників до вивчення часток обумовлене низкою чинників: незадовільний стан їхнього лексикографічного опису; зацікавленість цим об'єктом у лінгвістиці тексту, у теорії функціонального синтаксису, теорії пресупозицій.

Питання історії частки як частини мови досліджувалось ще у давньоіндійській граматиці Паніні (IV ст. до н. е), де було виділено дві службові частини мови: прийменник і частка. У граматиці Арістотеля частка не розглядалася як частина мови, що зумовило її тривале ігнорування граматистами. Першим ґрунтовним описом часток дослідники вважають розробки німецького лінгвіста Г. Гельбіга [7, с. 660]. Найбільше часток є в російській та німецькій мовах, про що свідчить велика кількість відповідних наукових досліджень. Вперше частку як окрему частину мови було виділено в російському мовознавстві в кінці XIX століття, хоча термін *particula* вже існував в античній граматиці, яка запозичила його зі східних граматик.

Термін *частка* вживається у широкому і вузькому розумінні. При широкому вилученні він отожднюється з усіма службовими словами. В.В.Виноградов, зокрема, семи номінативним частинам мови протиставив категорію часток мови, яка охоплює власне частки, зв'язки, прийменники та сполучники. Частками мови він називає класи таких слів, які не мають цілком самостійного значення, а надають додаткових відтінків значенням інших слів, груп слів, речень або ж служать для вираження граматичних (а значить, і логічних, і експресивних) відношень [4, с. 45]. Таке тлумачення частки сьогодні вже вийшло з широкого вжитку. У вузькому розумінні термін *частка* вживається на позначення окремої службової частини мови – такого класу слів, які надають додаткових семантичних відтінків певному слову або реченню в цілому. У межах цього підходу класифікаційний статус часток визначається по-різному. Більшість мовознавців ставить частки в один ряд з іншими класами службових слів, тому, що вони не мають власного лексичного значення і виконують лише синтаксичні функції. Окремі дослідники протиставляють частки іншим службовим словам на тій підставі, що вони, надаючи значенням слів додаткових семантичних відтінків, виконують семантичну, а не синтаксичну функцію [3, с. 309]. При цьому частки є ідіосинкратичними одиницями і нерідко не мають чітких еквівалентів в інших мовах. Висока частотність часток у мовленні зумовлена комунікативною функцією, яка полягає у вираженні ставлення мовця до адресата або до описуваної ситуації, його припущень, намірів та емоцій. Якщо ті, хто вивчає мову не опанує значення її часток, то його комунікативна компетентність буде значно ослаблена [17, р. 341].

У різних мовах частки розглядаються по-різному. Частки шведської та німецької мов зазвичай визначаються як модальні частки, хоча вони мають як модальні, так і дискурсивні функції. Суперечливим для лінгвістів було введення терміна *прагматична частка*, який вважався влучнішим ніж *дискурсивна частка* [9, р. 1]. А. Джакер і Й. Зів використовували термін 'дискурсивний маркер' оскільки цей термін дає можливість поєднати велику кількість різних елементів в єдине концептуальне ціле [12, р. 2].

Термін *частка* в англійських граматиках зустрічається дуже рідко. Дослідники не визнають самостійного частиномовного класу часток в англійській мові і відносять їх до класу прислівників. Вітчизняні дослідники англійської граматики виділяють частки в системі службових частин мови. Розглянемо обидва підходи до вирішення цього питання.

Аналіз авторитетних англійських граматик [Biber, Quirk, Greenbaum] засвідчує, що англійські та американські лінгвісти описують частки як *stance adverbials* [Biber] або *focusing adverbials* [Quirk, Greenbaum]. У широкому сенсі *adverbial* – це одиниця, яка бере на себе функцію вільного модифікатора сказаного і має другорядний статус. У словнику прикладної лінгвістики частка визначається як слово, яке не відноситься до основних класів слів, є незмінним за формою і має типові граматичне чи прагматичне значення. Основною функцією часток вважається відображення ставлення мовця до того, що було чи буде висловлено. [Longman dictionary of applied linguistics].

Оскільки ця функція часток співпадає з функцією вигуків та сполучників, то їх відносять до однієї групи: **interjections** – *ah, alas, farewell, goodbye, hello, hi, hmm, hum, no, oh, ouch, wow, yes*; **sentence connectors** – *so* (as in *So what*), *well* (as in *Well, we can't help that*), *still* (as in *Still, it could have been a lot worse*), *yet* (as in *I am older now, yet I still enjoy some of the things I used to do*), *as, also, however, nevertheless, otherwise, moreover, in addition, furthermore, besides, first, second, finally, last but not least, lastly, thus, hence, on the other hand, anyway, then, too* (as in *that, too, has been said in the past*); **conjunctions** – *and* (together with), *or, nor, but, while* (as in *The repair takes only a short time while you wait.*), *although/though, for* (as in *she could not see the film, for she was too young*), *because, unless, since* (as in *since you asked, I will tell you*) [Longman dictionary of applied linguistics].

У вітчизняній лінгвістиці дослідники сучасної англійської мови виділяють розряд часток у системі службових частин мови (І. О. Алексєєва, І. К. Харитонов, М. Я. Блох). Частка визначається як службова незмінна частина мови, що виражає додаткові логічні, модальні й емоційні відтінки у висловленні. Частка характеризується тісним зв'язком із прагматичною установкою мовця, його емоційним станом. На відміну від прислівника, вона є „прикомпонентною”, тобто тяжіє до певного члена речення або речення в цілому, не має самостійної синтаксичної функції. Дискусійним є питання наявності у часток власної семантики [7, с. 660].

Суперечливим є питання критеріїв виокремлення часток в мові. І. Кобозєва пропонує такі критерії: 1) морфологічні; 2) синтаксичні; 3) синтактико-семантичні; 4) функціонально-семантичні [5, с. 149].

За цими критеріями можна виділити такі основні ознаки часток: 1) морфологічна незмінюваність; 2) особлива синтаксична функція – відсутність самостійного вживання та нездатність відповідати на питання; 3) вираження прагматичних значень, різних модальних значень; 4) участь в актуальному поділі речення і забезпеченні його зв'язності.

Ці критерії можуть слугувати для розрізнення часток і прислівників, з якими часто збігаються за формою: *I have **just** come.* (Я тільки що прийшов.) (*just* – прислівник часу); *I **just** come to see you.* (Я просто зайшов відвідати тебе) (*just* – обмежувальна частка).

Частки можуть бути омонімічними зі сполучниками (*but*), займенниками (*all*) та прикметниками (*only*). Частки *else, solely, merely* не мають омонімів, хоча в тлумачних словниках визначені як прислівники. Наприклад: *merely* – *adv. – only, simply: I merely asked his name. I meant it merely as a joke* [Oxford Advanced learners dictionary] *ma merely* – *adv. spoken: used to emphasize that you are doing something only for the reason you say: I'm not trying to criticize you, I'm merely trying to find out how the accident happened* [Longman Dictionary of contemporary English]. Проаналізувавши ці приклади, можна зробити висновок, що слово *merely*, яке в тлумачних словниках визначено як прислівник, насправді вживається у значенні видільно-обмежувальної частки. На нашу думку, у сучасній англійській мові можна виділити такі критерії виокремлення часток: 1) семантичні; 2) граматичні: а) морфологічні; б) синтаксичні; 3) прагматичні. Ці критерії співвідносяться з їх основними ознаками: 1) вираження модальних значень; 2) забезпечення зв'язності; 3) вираження прагматичних смислів суб'єкта.

Існує ряд класифікацій часток англійської мови. За будовою виокремлюються прості (*just, still, yet, but, too*); похідні (*simply, merely, solely, alone*); складені (*also*) (Б. С. Хаймович, Б. І. Роговська). Згідно з позицією в синтаксичній будові речення частки поділяються на *препозитивні* та *постпозитивні*. Функціонально-семантична класифікація часток ускладнена омонімією з модальними словами, прислівниками, деякими займенниками, сполучниками, а також динамічністю та поліфункціональністю багатьох з них. У зв'язку з цим класифікаційні списки часток розрізняються в різних граматичних традиціях – для однієї мови та для різних мов [8, с. 579].

Пів століття тому вітчизняні дослідники (В. Каупанська, М. Беляєва, І.І. ванова) відповідно до основного відтінку значення, який частки надають словам або групам слів, ділили їх на чотири групи: 1) *видільні*: *only, just, but, alone, solely, merely*; 2) *підсилювальні*: *simply, still, just, yet, but, only, quite, even*; 3) *однальні*: *too, also*; 4) *заперечні*: *not, never*. Деякі з часток входять у різні групи: *just, but, only*. Частка *just*, поряд з основним уточнюючим значенням, має значення обмежувальне і підсилювальне; *but i only* виступають як обмежувально-видільні і як підсилювальні частки. Слід зазначити, що ця класифікація, так звана «семантична», була поширена у вітчизняній лінгвістиці.

Отже, частками в англійській мові вважали службові слова, які вживаються для підсилення, уточнення, обмеження або заперечення інших слів та словосполучень у реченні.

Розвиток комунікативно-дискурсивної парадигми лінгвістичних досліджень стимулював також інтерес дослідників дискурсу до ролі часток у дискурсовірних процесах. У 80-х роках частки почали розглядати як засоби вираження додаткових значень. Причиною цього став новий комунікативний підхід, який виділяв у якості основних одиниць аналізу не слово чи речення, а текст, мовленнєвий акт, діалог. Почали виділяти адитивні (доповнювальні) частки (*equally, likewise, similarly, etc.*), темпоральні (часові) частки (*already, at last, any longer, so far, still, yet*), обмежувально-уточнювальні частки (*chiefly, especially, in particular, mainly, notably*) та ін. Дискурсивні маркери починають розглядатися як частки [1, с. 170]. Класифікації у сучасних теоретичних граматиках англійської мови не зазнали, однак, суттєвих змін. Наприклад у граматиці І. Алексеевої виділяються доповнювальні (*also, either, even, neither, too*); обмежувальні (*alone, barely, hardly, just, merely, only, solely, scarcely, simply*); протиставні (*but, still, though, yet*); протиставно-заперечні (*never*). [1, с. 173].

У зарубіжній англістиці також існують спроби класифікувати цей клас слів, які називають фокусовидільними прислівниками. Наприклад, Р. Квірк ділить всі частки на 2 групи: 1) обмежувальні (*restrictive*): а) видільні (*exclusives*) – *alone, exactly, exclusively, only, merely, just, entirely, precisely, purely, simply, solely*; б) уточнювальні (*particularizers*) – *exactly, especially, just, particularly, chiefly, largely, mainly, mostly, notably, principally, at least, in particular*; 2) доповнювальні (*additive*) – *again, also, either, equally, even, further, likewise, neither, nor, similarly, too, as well, in addition* [16, с. 604]. С. Грінбаум виділяє такі семантичні групи часток: 1) доповнювальні (*additive*) – *also, neither, as well, both, too, in addition, either, yet, even*; 2) уточнюючі (*particularizers*) – *chiefly, particularly, at least, especially, predominantly, in particular, largely, primarily, mainly, principally, mostly, specifically, notably*; 3) видільні (*exclusives*) –

alone, precisely, exactly, purely, just, simply, merely, solely, only; 4) підсилювальні (*intensifiers*) – *almost, badly, barely, completely, considerably, deeply, enough, entirely, extremely, fully, greatly, hardly, highly, immensely, incredibly, less/least, much/ more/ most, nearly, quite, rather, slightly, somewhat, strongly, thoroughly, totally, well, a bit, a little, a lot, at all* [11, с. 150].

Таким чином, можна зазначити, що вітчизняні і зарубіжні класифікації мають спільні риси. На думку дослідників, частки реалізують такі значення, як додавання, обмеження, уточнення. Реалізація останніх є контекстуально зумовленою. Крім основного значення частки здатні передавати і додаткові значення, потенційно закладені у їх семантичній структурі.

Багато часток, наприклад *oh, just, positive*, можуть виражати різноманітні емоції, або ж емотивний компонент може напаровуватися на основне значення частки. Деякі частки можуть виступати в ролі конекторів, яка традиційно властива сполучникам. До таких часток відносяться, наприклад, *after all, anyway, actually* [6, с. 12].

Підсумовуючи слід наголосити, що функціональна семантика часток є складна, і тому слід враховувати реалізацію їх основних і додаткових значень. Семантична структура часток включає такі семантичні ознаки: обмеження, розширення, підсилення, уточнення. Вони відрізняються від інших частин мови, що співпадають з ними по формі, своїм значенням і синтаксичною функцією. Семантика часток визначається конкретною комунікативною ситуацією. Зв'язок цих слів з мовцем і його комунікативними цілями говорить про те, що їх найбільш загальне призначення - досягнення успішності мовної взаємодії між мовцем і співрозмовниками.

Література

1. Алексеева І. О. Курс теоретичної граматики сучасної англійської мови: навчальний посібник / Алексеева І. О. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 328 с.
2. Бацевич Ф. С. Прагматика виділення очікуваного: частка ХОЧ (ХОЧА) в художньому мовленні / Бацевич Ф. С. // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць; наук. ред. А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 20. – С. 202-205.
3. Безпояско О. К. Граматика української мови / Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. – К. : Либідь, 1993. – 330 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык / Виноградов В. В. – М., 1972. – 544 с.
5. Кобозева И. М. Проблемы описания частиц в исследованиях 80-х годов / Кобозева И. М. // Прагматика и семантика : сборник научно-аналитических обзоров. – М., 1991. – С. 147-178.
6. Мінченков А. Г. Англійські частки: функції та переклад / Мінченков А. Г. – СПб. : Антологія, 2004. – 96 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Селіванова О.О. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
9. Aijmer K. English Discourse Particles: evidence from a corpus / Karin Aijmer. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 2002. – 298 p.

10. Biber D. Longman grammar of spoken and written English /Douglas Biber . Pearson Education Limited, 1999. – 1204 p.
11. Greenbaum S. The Oxford English Grammar. - Oxford University Press Inc., New York, 1996. – 652 p.
12. Jucker A.H. and Y. Ziv (eds). Discourse markers. Descriptions and theory. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
13. Longman Dictionary of Contemporary English. R.Quirk, D.Biber, G.Brown, D.Crystal, G.Leech. – Pearson Education Limited, 2001. – 1668 p.
14. Longman dictionary of applied linguistics. Richards, Jack, John Platt, and Heidi Weber. Harlow, Essex, England: Longman, 1985. – 323 p.
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary. A.S. Hornby– New York, Oxford University Press, 1989. – 1580p.
16. Quirk R., Greenbaum S., Leech G. A Comprehensive Grammar of the English language. – New York, Longman, 1985.-1773 p.
17. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics. The semantics of human interaction. Berlin:Mouton de Gruyter, 1991.

Valko O. V. Particle in communicative-discursive paradigm of linguistic researches

The article focuses on particles of the English language, the criteria of their determination and the basic features. It is substantiated that the main communicative functions of particles as the discourse markers consist in expression of modal meanings, providing the text coherence and expression of pragmatic meanings.

Key words: particle, pragmatic particle, discourse particle, discourse marker, semantic structure, criteria, features.

Валько О. В. Частица в коммуникативно-дискурсивной парадигме лингвистических исследований

В статье рассматриваются частицы английского языка, критерии их выделения и основные признаки. Обосновывается, что основные коммуникативные функции частиц как дискурсивных маркеров заключаются у выражении модальных значений, обеспечении связности текста и выражении прагматических смыслов.

Ключевые слова: частица, прагматическая частица, дискурсивная частица, дискурсивный маркер, семантическая структура, критерии, признаки.